

UDK: 322
321.01
Pregledni rad
Primljeno: studeni 2013.

Ivica RAGUŽ
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Petra Preradovića 17, HR - 31400 Đakovo
ivica.raguz@os.t-com.hr

CRKVA – IMPERIJ, NACIONALNA DRŽAVA I PLURALISTIČKO DRUŠTVO. AKTUALNOST ERIKA PETERSONA

Sažetak

Članak kani predstaviti razumijevanje odnosa Crkve spram imperija, nacionalne države i pluralističkoga društva u misli Erika Petersona. U prvomu dijelu nakratko se naznačuje Petersonovo poimanje Crkve. Drugi dio analizira njegov kritički pristup ideji imperija. Kršćanska vjera ne odbacuje ideju imperija, ali se prema njoj kritički odnosi. Treći dio promišlja odnos Crkve i nacionalne države. Prihvaća se Petersonovo negativno vrednovanje nacionalnih država 19. stoljeća, ali se pokazuje kako ideja nacionalnih država ipak ima i treba imati pozitivnu ulogu s teološkoga gledišta. Naime, nacionalnu državu treba razumjeti kao suprotstavljanje svim bezbožnim imperijima u povijesti. Dakako, i prema ideji nacionalne države Crkva se treba kritički odnositi, Crkvi je stran svaki nacionalizam. U posljednjem, četvrtom poglavlju donosi se i Petersonov kritički pristup današnjem „metafizičkom pluralizmu“, gdje bi Crkva trebala imati ulogu pružanja otpora gnostičkoj viziji „općenitoga čovjeka“.

Ključne riječi: Erik Peterson, imperij, nacionalna država, pluralističko društvo, Crkva, gnoza.

Da bismo mogli prikazati Petersonovo poimanje odnosa Crkve i države, potrebno je reći nešto o njegovu poimanju Crkve. Razumljivo je da ovdje možemo skicirati samo neke njegove misli o Crkvi koje se tiču teme ovoga članka, a to je odnos Crkve prema imperiju, nacionalnim državama i pluralističkom društvu. Prikazat ćemo Petersonov doprinos razumijevanju toga odnosa, ali ćemo pokušati zajedno s Petersonom dalje promišljati. Mišljenja smo da je teološka misao Erika Petersona posebno aktualna u uvjetima današnjega vremena. Vjerujemo da će ova promišljanja također potaknuti recepciju Petersonove misli jer

ona uopće ne postoji u hrvatskoj teologiji.¹

1. Crkva kao institucija nebeskoga polisa²

Peterson polazi od činjenice da je prva kršćanska zajednica, da bi izrazila svoju novu opstojnost u Isusu Kristu, upotrijebila pojam „ekklesia“. To je za Petersona teološka činjenica koja baca svjetlo za razumijevanje Crkve kao takve. Naime, u Staromu zavjetu hebrejski pojam „quahal“ za Božji narod prevodi se na grčki dvostruko, kao „sinagogé“ i kao „ekklesia“. Prema Petersonu, kršćanska zajednica se zbog teoloških razloga odlučuje za pojam „ekklesia“, koji je u grčko-rimskom svijetu imao točno određeno značenje. Time je kršćanska zajednica htjela naznačiti novost svojega postojanja spram židovskoga naroda.

Naime, u grčko-rimskom svijetu, točnije u rimsko-carskom razdoblju, ekklesia tvrdi naš autor, ima tri značenja: 1. Ekklesia pretpostavlja postojanje polisa. Polis je uvjet postojanja ekklesije. 2. Ekklesia pretpostavlja da postoje nadređene instancije, institucije, primjerice carski činovnici ili gradsko vijeće, koji bdiju nad kultom, nad upravom grada. 3. Ekklesia pretpostavlja uvijek pravnu djelatnost. To znači da ekklesia nije samo običan narod („laos“) ili običan puk („ohlos“). Konstitutivni element ekklesije jest institucionalnost koja ima pravnu sposobnost donošenja odluka i zakona. U tom kontekstu ekklesia se očituje u Rimskom Carstvu također i kao zajednica kulta. Dakle, ekklesia ima „javno-pravni karakter“. Po tome se ona razlikuje bilo od naroda, puka, s jedne strane, ali i od privatno-javnih udruženja, udruga, s druge strane.

Iz svega rečenoga sada se, prema Petersonu, može uvidjeti zašto se prva Crkva opredjeljuje za pojam ekklesia za svoju stvarnost, a ne za sinagogu. 1. Dok sinagoga ima kao svoj korelat narod, ekklesia

¹ Ovdje valja spomenuti da je *Forum Bosnae* objavio knjigu koju je napisao talijanski filozof Riccardo Panattoni pod naslovom *Pripadnost i Eshaton; Pavlova Poslanica Rimljanima i teološko-političko pitanje* (Sarajevo: Međunarodni Forum Bosna, 2004.), 24 (s talijanskoga preveo Miron Sikirić). Knjiga govori o Petersonu i o Schmittu. Prikaz te knjige napisali su Miron Sikirić, *Bosna franciscana* 10,21 (2002.), 310-313 i Mile Babić, *Bosna franciscana* 13,22 (2005.), 303-310.

² Erik PETERSON, *Ekklesia. Studien zum altchristlichen Kirchenbegriff* (Würzburg: Echter, 2010.), 75. O Petersonovoj teologiji dosad najbolji pregled pruža Barbara Nichtweiß koja je glavna urednica svih Petersonovih izdanja. Vidi: Barbara NICHTWEIß, *Erik Peterson: neue Sicht auf Leben und Werk* (Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1992.). Također zbornik: Giancarlo CARONELLO (ur.), *Erik Peterson. Die theologische Präsenz eines Outsiders* (Berlin: Duncker – Humblot, 2012.).

ima polis. Dakle, sinagoga je etnički određena, a Crkva je politički, tj. građanski određena, ako polisu pripadaju razne etnije, narodi. Drugim riječima, narod, a time i sinagoga određena je prirodnim kontekstom, rođenjem, a ekklesia institucijom, nečim što nadilazi prirodni kontekst u kontekstu određenoga polisa. 2. I Crkva od svojih početaka ima nadređene institucije, hijerarhiju, koja je postavljena od nebeskoga polisa, i zato se oni ne mogu svojevóljno mijenjati. Zbog toga Crkva nikako nije suverena stvarnost, ona je određena nebeskim polisom. To je pak u cijelosti strano sinagogi koja ne poznaje nadređene institucije. Isto tako, ideja demokracije također je suprotna Crkvi. Demokracija je pojam koji se odnosi na pojmove zajednice, naroda: „Kao što se ekklesia uopće ne konstituira iz naroda, tako se isto ne može uopće organizirati iz narodnosti.“³ U tom smislu pojam „episkoposa“, biskupa, nema nikakve analogije u židovstvu. „Episkopos“ prije nalikuje članu rimskoga magistrata. Time se također podrazumijeva da biskup nije puki funkcionar nekakve demokratske zajednice. On je institucija koja je nadređena ekklesiji. 3. Crkva je kao ekklesia javno-pravna institucija. Peterson to pokazuje na primjeru važnosti aklamacija u liturgiji, koje imaju upravo taj javno-pravni karakter. Dakle, Crkva nije neka privatna, misterijska zajednica, što bi značilo neka vrsta udruženja, nego javna zajednica.

Osim toga, o javno-pravnoj djelatnosti svjedoči i pravo u Crkvi. Naime, crkveno pravo proizlazi iz same naravi Crkve, odnosno iz njezine liturgije nebeskoga polisa. Činjenica postojanja prava pokazuje da Crkva ima sposobnost donošenja pravno obvezujućih odluka, posebice pod vidom ideje „ius divinum“. Dakle, pravo se u Crkvi ne pojavljuje kao neka naravna potreba za poretkom, nego obratno. Poredak već postoji, tj. poredak nebeskoga polisa, koji nužno potom podrazumijeva pojam crkvenoga prava.⁴ Na taj način „crkveno pravo nikad ne može biti naravno pravo, jer Crkva nikad ne može biti svjetska stvarnost“.⁵ Tim se također podrazumijeva da Crkva može zapovijedati i tražiti poslušnost.⁶

³ E. PETERSON, *Ekklesia*, 23.

⁴ E. PETERSON, *Ekklesia*, 76. Peterson također pokazuje kako crkveno pravo pretpostavlja apostolsko pravo, vlast koju im je Krist dodijelio. U tom smislu crkveno pravo temelji se na apostolskom pravu. „Tko postavlja u pitanje crkveno pravo, taj postavlja u pitanje apostolicitet Crkve, a tko postavlja u pitanje apostolicitet Crkve, taj postavlja istodobno u pitanje apostolicitet Crkve i Kristovu vlast.“ (E. PETERSON, *Ekklesia*, 81.)

⁵ E. PETERSON, *Ekklesia*, 81.

⁶ Erik PETERSON, „Das Kreuz siegt“, *Offenbarung des Johannes und politisch-theologische Texte* (Würzburg: Echter, 2004.), 227.

Peterson zaključuje da je Crkva institucija polisa, ali ne ovozemaljskoga polisa, nego nebeskoga polisa, tj. nebeskoga Jeruzalema: „Ekklesia je institucija nebeskoga grada.“⁷ U pozadini je dakako razlikovanje između nebeske i zemaljske Crkve, kraljevstva Božjega i zemaljske Crkve, između nebeskoga polisa i Ekklesije. Kad se na koncu povijesti nebeski Jeruzalem spusti na zemlju, tada više ne će biti potrebe za Ekklesijom. Postojat će samo nebeski polis, odnosno zajednica. Iz toga slijedi da se u ovom svijetu ne može još govoriti o Crkvi kao zajednici, kako što to čine protestanti: „Danas još ne može postojati zajednica, nego samo Crkva.“⁸

Time se dakako podrazumijeva kritička uloga Crkve. Peterson je mišljenja da je Crkva mogla biti kritička, da je mogla pružati otpor u društvu, baš zato što je bila ekklesia, javno-pravna institucija. Da je bila nevidljiva Crkva, Crkva pojedinačnih duša, to se nikad ne bi dogodilo. Nastala bi zasigurno neka vrsta lijenoga kompromisa s društvom i državom.⁹ Crkva bi podlegla tipično grčkom načinu djelovanja, gdje bi duša pripadala Bogu, a tijelo državi. Kršćanstvo bi time bilo potpuno bezopasno za državu i društvo. No, to se nije dogodilo: „Gdje je tijelo progonjenih i mučenih bilo gotovo tako važno kao tijelo Gospodina, gdje država nema konačno pravo raspolaganja našim tijelima, kako bi ih onda u zlim ratovima u formi ljudskoga materijala profučkala, nego gdje Krist ostaje Gospodar našega tijela.“¹⁰ Moderni liberalizam, u čemu ga je slijedila i liberalna teologija, spiritualizirao je kršćansku vjeru upravo tako što je relativizirao i odbacio sve one pojmove koje imaju bilo kakav odnos prema političkoj sferi: nauk o Trojstvu, Bogočovjeku, Duhu Svetomu, Crkvi, dogmama itd.¹¹

Stoga je Petersonu posebno stalo do toga da istakne kako je u Crkvu upisano mučeništvo. Crkva ne može biti bez mučenika, mučenik pripada samoj ideji Crkve. Tko bi to pokušao odbaciti, odbacio bi patnju koja je nužno povezana s navještajem Isusa Krista u svijetu. Crkva bi se tada poništila u svojoj biti, ne bi više bila mjesto navještaja novosti i radikalnosti navještaja Isusa Krista. Crkva bi se udomaćila u

⁷ E. PETERSON, *Ekklesia*, 41.

⁸ E. PETERSON, *Ekklesia*, 44.

⁹ E. PETERSON, „Das Kreuz siegt“, 225.

¹⁰ Koliko li je ta misao samo danas aktualna, gdje se i dalje kršćanstvo želi spiritualizirati, a time se na profinjen način želi zavladati tijelom: „Ili Krist ili država ili bilo koja postojeća svjetska moć odlučivat će o našem tijelu.“ (E. PETERSON, „Das Kreuz siegt“, 226.).

¹¹ Erik PETERSON, „Politik und Theologie: der liberale Nationalstaat des 19. Jahrhunderts und die Theologie“, *Offenbarung des Johannes und politisch-theologische Texte*, 239.

ovaj svijet. Njezin navještaj bi se pretvorio u ovosvjetski nauk, „bila bi obična filozofija, o kojoj bi se raspravljalo, godinama i stoljećima, ali ne bi više bilo mučenika“.¹² Crkva kao Crkva mučenika razotkriva tri kozmičke stvarnosti protivne Crkvi: đavao kao izričaj metafizičkoga poretka, Antikrist kao izričaj političkoga poretka i lažan prorok kao izričaj intelektualnoga poretka.¹³ Nas ovdje zanima kako Peterson razumijeva ulogu Crkve u borbi protiv Antikrista: to su imperij, nacionalne države i pluralizam.

2. Crkva i imperij

Za Petersona ideja se imperija ne odnosi samo na Rimsko Carstvo, nego općenito na sve one političke nadnacionalne tvorevine u povijesti. Pogledajmo sada kako tumači ideju imperija.

Peterson tvrdi da je za kršćansku vjeru „imperij, a ne nacionalna država interesantan, ako se u njemu može susresti izvjesne analogije s eshatološkim Kristovim kraljevstvom“.¹⁴ Naime, budući da se Crkva pojavila u vrijeme Rimskoga Carstva, ona može na određen način konzervirati jedino još imperij, Rimsko Carstvo, u kojemu se pojavila. Crkva ga shvaća kao „katehon“ (2 Sol 2,6-7), kao ono što „zadržava“ dolazak Antikrista.¹⁵ Uloga Rimskoga Carstva, prema Petersonu, bila je sačuvati kršćansku sliku svijeta i suprotstaviti se pluralističkoj slici svijeta, „metafizičkom pluralizmu“,¹⁶ napose nacionalnom poganstvu. Peterson primjećuje da se s duboko teološkim razlogom pojam poganstva koristi u kontekstu narodnih diferencijacija. Kako pokazuju Duhovi, kršćani su oni koji su nadišli isključivi materinji govor, govor određenoga naroda te su progovorili govorom Duha Svetoga.

Peterson donosi u svojoj poznatoj studiji o „Monoteizmu kao političkom problemu“ prikaz kršćanskoga tumačenja uloge Rimskoga Carstva u antičko doba. Tako je već Kelzo u svojoj kritici kršćanstva tvrdio da kršćanstvo ništi nacionalnosti jer nacionalnosti podrazumijevaju nacionalne kultove. Time ugrožava i Rimsko Carstvo koje čuva upravo te iste nacionalnosti. A Kelzov bog je metafizički bog

12 Erik PETERSON, „Zeuge der Wahrheit“, *Theologische Traktate* (Würzburg: Echter, 1994.), 100. „Ako je išta suprotno duhu ugodne malograđanštine, tada je to prvo kršćanstvo, koje nam se nameće iz knjige Otkrivenja u ustima mučenika poput plamenoga daha.“ (E. PETERSON, „Zeuge der Wahrheit“, 116.)

13 E. PETERSON, „Zeuge der Wahrheit“, 111.

14 Erik PETERSON, „Translatio Imperii“, *Offenbarung des Johannes und politisch-theologische Texte*, 247.

15 E. PETERSON, „Politik und Theologie“, 241.

16 E. PETERSON, „Politik und Theologie“, 243.

koji je iznad svih nacija i zato dopušta sve nacionalne kultove.¹⁷ No, Origenov odgovor Kelzu je od velike teološke važnosti. Naime, dokle god smo u ovom eonu, nacionalne različitosti moraju postojati.¹⁸ Te pak razlike moraju biti shvaćene u „iščezavanju“,¹⁹ dakle ne smiju se shvaćati apsolutistički. Origen dakle, koji je apolitičan, ne pokazuje nekakvo veliko nepovjerenje prema Carstvu, ali isto tako ne pruža ni preveliko oduševljenje koje će kasnije resiti Euzebija Cezarejskoga. Euzebije Cezarejski tumači Rimsko Carstvo, u kojemu se događa univerzalna relativizacija nacionalnih razlika, kao Božju providnost kojom je pripremljena Crkva, njezina univerzalnost onkraj nacionalnih razlika. Tako uviđamo da je u Crkvi prvih stoljeća vladao dvostruki stav teologa spram Rimskoga Carstva: s jedne strane određeno nepovjerenje, a s druge pak strane potpuno oduševljenje.

No, vratimo se Petersonu. Rekli smo kako za Petersona ideja imperija ostaje i dalje teološki zanimljiva, ako imperij ukida i relativizira nacionalne razlike i podjele. To pak ne znači da Peterson nekritički prihvaća ideju imperija u povijesti. On tu ideju, napose u raspravi s Carlom Schmittom i njegovim pokušajem „teologije carstva [Reichstheologie]“, žestoko kritizira teološkim argumentima. Radi se o sljedećem. Prvo, već je Kristov razgovor s Pilatom bila kritika ideje imperija koji predstavlja Pilat. Naime, upravo po Pilatu, koji je predstavnik imperija, ovozemaljski imperij odbacio je samoga Spasitelja.²⁰ Drugo, Crkva u svojem poslanju jest antiimperijalistička

17 Erik PETERSON, „Der Monotheismus als theologisches Problem“, *Theologische Traktate*, 44.

18 E. PETERSON, „Der Monotheismus als theologisches Problem“, 45.

19 E. PETERSON, „Der Monotheismus als theologisches Problem“, 46.

20 E. PETERSON, „Zeuge der Wahrheit“, 119-121. Zato je neshvatljiva i potpuno promašena Agambenova kritika Petersonove teologije, koja je za njega izričaj fašističkoga poimanja Crkve i društva. Vidi o tomu: Christoph SCHMIDT, „Die Rückkehr des Katechons. Giorgio Agamben contra Erik Peterson“, Giancarlo CARONELLO (ur.), *Erik Peterson. Die theologische Präsenz eines Outsiders* (Berlin: Duncker – Humblot, 2012.), 609-632. Isto tako, Agamben se protivi i Petersonovu tumačenju uloge Pilata. Za Agambena Pilat nema uopće negativno značenje. Pilat ne sudi Krista, niti ga treba razumijevati kao čovjeka neodlučna spram istine. On u svojem poznatom pitanju „što je istina?“, tj. u svojoj neodlučnosti suda, izriče činjenicu povijesti kao takve. U povijesti sud uvijek znači da su suđene stvari izgubljene i nespasene. Zato je Pilat pozitivan, on ne sudi, dok cijela povijest teži suđenju, pravdi, a ne spasenju koje je predstavljeno u Isusu Kristu. Čovjek ne želi spasenje, Krista, jer je spasenje kao takvo neučinkovito. Vidi Giorgio AGAMBEN, *Pilato e Gesù* (Roma: Nottetempo, 2013.). No, Agamben propušta spomenuti da je takva Pilatova tobožnja neodlučnost bila pragmatički motivirana, političkim mirom u Izraelu, i koja je naposljetku uzrokovala osudu Krista na smrt.

i antipovijesna. Ideja imperija jest oblikovanje ovoga eona ovozemaljskim carstvom, a ideja povijesti jest nikad do kraja završena povijest. Ali nikako ne može sankcionirati žudnju za novim imperijem jer bi time ugrozila samu svoju vjeru. Zašto? Na taj bi način žudnja svjedočila da joj je važniji ovozemaljski imperij negoli onaj nebeski. Dakle, Peterson tvrdi da Crkva ne smije žudjeti za ovozemaljskim imperijem.

Treće, za Petersona je važna činjenica u povijesti teologije da Krist nije bio predstavljen samo kao Kralj, nego i kao Imperator. Premda Peterson ne pojašnjava pojam kralja kao takva, u pozadini je zasigurno promišljanje o kralju kao onomu koji predstavlja trajnost stvarnosti, nepromjenjivi poredak unutar određenoga naroda. Krist je dakle Kralj ako predstavlja trajnost stvarnosti, nepromjenjivi poredak Božjega naroda, ali i svih naroda, jer on je „kralj nad kraljevima“ (Otk 17,14). On će kraljevati trajno, vječno, a ne poput ovozemaljskih prolaznih kraljevstava i carstava. Ideja pak imperatora odnosi se na upravljanje ovozemaljskim stvarnostima, koje podrazumijeva također i borbu. Kako je Rimsko Carstvo bilo multikulturno, razumljivo je da upravitelj nije mogao biti kralj, nego imperator. Peterson primjećuje da je kasnije bilo nužno da, zbog golemosti Rimskoga Carstva gdje mase nisu više mogle biti upravljane institucijama polisa, rimski imperator dobije svu moć, a time religijsku dimenziju. On postaje božanski imperator, a njegov Imperij nužno također božanski i vječan, te Imperij u imperatoru zahtijeva klanjanje kao bogu. To je dovelo, prema našem teologu, do sukoba s kršćanima, a time i do ideje da je Krist imperator u povijesti, a ne samo kralj na koncu povijesti. Kad bi Krist bio samo kralj, tada bi kršćani bili prepušteni sebi u borbi, tada bi bili u napasti da podlegnu imperiju ovoga svijeta. Zato Krist dodaje Pilatu da nije samo kralj, nego da je „došao u svijet da posvjedoči istinu“ (Iv 18,37). Dakle, kršćani znaju u vjeri da Krist s njima vojuje protiv raznih sila suprotnih njemu, da „mu se već sada aklamacijama Crkve prenose veličanstvo i moć, da je povijesna i politička slika svijeta ovoga eona, koji princeps drži za izvršitelja tyhe, u krvavom ratu mučenika prevladana“.²¹

²¹ Erik PETERSON, „Christus als Imperator“, *Theologische Traktate*, 91. Odatle je razumljivo da liturgija s pravom molitve završava svoje molitve: „Koji živi i kraljuje u vijeke vjekova.“ Tako i treba biti. Naime, ne može se teološki nikako reći „koji živi i vlada“. Ako se „vladanje“ shvati kao „imperare“, to bi bilo besmisleno: ne će Krist ratovati na koncu povijesti s neprijateljima! Ako se pak „vladanje“ shvati na način demokracije, tada je besmisao još veći: ne će Krist tako vladati u vječnosti da ćemo ga morati birati svakih nekoliko godina! Dakle, treba slušati inteligenciju liturgije jer je ona pametnija od svih teoloških pomodarstava koji nemaju veze s kršćanskom vjerom.

Iz svega navedenoga možemo zaključiti da za Petersona Crkva mora zastupati kritički stav spram svakoga imperija, koliko god njegova ideja bila teološki interesantna. Ona ga može pozdraviti, kao izričaj nadvladavanja svih kulturnih i nacionalnih partikularizama, što je i poslanje Crkve kao takve. Ipak Crkva ne smije žudjeti za imperijem jer zna da je ovsvjetski imperij odbacio Isusa Krista i da je Krist jedan jedini istinski Imperator. Crkva će uvijek biti svjesna da nijedan imperij ne može biti izričaj njezine vjere, a to je napose vjera u Presveto Trojstvo. U tom svjetlu ona će žestoko kritizirati svaki ovozemaljski imperij koji teži političkom monoteizmu, koji se shvaća apsolutistički, kao jedan jedini imperij bez nebeskoga Imperija, nebeskoga Polisa. Isto tako će se suprotstavljati svakom imperiju koji ništi sve nacionalne razlike jer Crkva ne briše nacionalne razlike, nego ih prihvaća, preobražava i podiže na razinu uzajamnoga zajedništva u krilu Crkve. Dakle, upravo kršćanski nauk o Presvetom Trojstvu priječi svaki monoteizam ovozemaljskih imperija (politički, gospodarski, kulturni, znanstveni). Vjera u Trojstvo kritika je svih pokušaja univerzalističkih težnji imperija u povijesti. Zato, na tragu Petersonovih promišljanja, možemo reći da vjera u Trojstvo, kao kritika ideje imperija, pruža teološko opravdanje opstojnosti nacionalnih država i obrane nacionalnih kultura.

3. Crkva i nacionalna država

Peterson je mišljenja da su se nacionalne države pojavile kao neuspjeh pokušaja konzerviranja Rimskoga Carstva. Time je nužno došlo do ugrožavanja kršćanske slike povijesti. Problem se nacionalnih država sastojao u tomu što su one pokušale nadomjestiti kršćansku sliku imperija nacionalističkom idejom. U tom smislu Peterson tvrdi da je pojava nacionalnih država u 19. stoljeću antikršćanska, posebice tamo gdje se ona povezuje s idejom Francuske revolucije. Francuska revolucija je u središte stavila gnostičkoga „općenitog čovjeka“, uzela si pravo da predstavlja čovječstvo kao takvo.²² Napoleon je krenuo u rat da svim narodima donese poruku o „čovječstvu kao takvu“. U tom smislu svaka nacionalna država htjela je apsolutistički predstavljati čovječstvo te je to nužno dovelo do međunacionalnih ratova, do 1. svjetskog rata.

Peterson navodi još neke antikršćanske čimbenike nacionalne države. Prvo, ona je nijekala temeljne pretpostavke historijsko-eshatološke slike svijeta kršćanstva. Kako povijest gubi svoj krajnji smisao, cijela se zbilja sad živi kao da uopće ne postoji nikakav smisao, odnosno taj smisao sad preuzimaju određene nacije. Drugo,

²² E. PETERSON, „Politik und Theologie“, 237.

nacionalna država postavila je također granice na temelju jezika, što je opet suprotno kršćanskoj teologiji koja ne poznaje jezične granice kao krajnje granice. Naime, u Crkvi se ostvaruje transcendirajuća sposobnost svih jezika po Duhu Svetomu, a time i transparentna mogućnost ljudskoga govora koji nadilazi zatvorenost nacionalnih jezika. Treće, nacionalna država poistovjećuje se s „općenitim čovjekom“, nacije se identificiraju sa Sinom Čovječjim, te nacija postaje neka vrsta boga, u kojoj se štuje čovječstvo kao takvo. Stoga Peterson s pravom primjećuje da su zbog tih razloga katolici bili protiv nacionalnih država. Peterson genijalno ocrtava antikiršćanske nacionalne države, odnosno opasnosti nacionalizama koji su duboko poganski i protivni kršćanskoj vjeri.

Ipak, ovdje se možemo samo djelomice složiti s Petersonom te je potrebno misliti zajedno s Petersonom, ali i dalje od njega, na temelju onih iskustava koje on sam nije imao. Naime, već u njegovo vrijeme pokušaj imperijske relativizacije nacija odveo je u drugi ekstrem, a to je između ostaloga komunizam. Komunizam je bio pokušaj ostvarenja nekršćanskoga, poganskoga imperija koji je trebao poništiti nacionalne razlike u ime nadnacionalnih, univerzalnih ideja (besklasno društvo). On je bio uperen protiv kršćanstva jer je kršćanstvo dopuštalo jedino kršćanski imperij, dakle onaj koji je utemeljen u kršćanskoj viziji svijeta. Dok je kršćanski imperij dopuštao nacionalne razlike, ali ih istodobno spasonosno relativizirao u duhu kršćanske vjere, nekršćanski komunistički imperij bio je uperen u cijelosti protiv nacionalnosti, htio ih je izbrisati s lica zemlje. Naime, ideja nacije predstavlja ono iskonsko, povijesno, temeljno, a za europske nacije to nije ništa drugo doli kršćanstvo. Zato se komunizam žestoko obrušio na sve nacije, nastojao ih uništiti, dakle ne samo zbog partikularizma, nego zbog kršćanstva. U tom smislu odvajanje nacionalnih država i stvaranje nacionalnih država koje je uzrokovalo raspad komunističkoga imperija bilo je sasvim teološki opravdano. Isto tako i obrana nacionalnih država od strane Crkve unutar komunističkoga imperija bilo je suprotstavljanje bezbožnom imperiju. Crkva je branila nacije, a time kršćanstvo kao neodrecivi dio same nacije.

I danas neki drugi gospodarski, politički nadnacionalni imperiji također gledaju sa skepsom prema naciji. Zašto? Nacija je dalje kulturno prožeta kršćanstvom, a time trajnim vrednotama, što dakako predstavlja problem svim tim imperijima da apsolutno vladaju čovjekom. Dakako, i ovdje ostaje trajni oprez spram ideje nacionalnih država, na koji nas poziva i sam Peterson. Parafrazirajući Petersona, mogli bismo reći sljedeće: kako nauk o Trojstvu nije suprotan

monoteizmu (kršćani vjeruju u *jednoga* Boga koji je trojedin), on se upravo u svojoj ideji jednoga Boga suprotstavlja svim partikularističkim tendencijama nacionalnih država. Time se podrazumijeva da se teološki ne može opravdati samo postojanje nacionalnih država. Sa samim postojanjem nacionalnih država kršćanin ne smije biti zadovoljan jer one kao takve u svojim razlikama također ne mogu biti izričaj Trojstva, kao što to ne može biti ni imperij. Dakle, kršćani ne smiju nikako zastupati nacionalizam ili ustrajati samo u isticanju nacionalnih razlika. Dakako, oni će sa simpatijom motriti nacionalne države posebice protiv nekršćanskih imperijalističkih težnji.

4. Crkva i pluralističko društvo

Za Petersona problem ne predstavljaju samo imperiji nacionalne države nego i moderno pluralističko društvo. Za razumijevanje problematike pluralističkoga društva važno mjesto u njegovoj misli zauzima 17. poglavlje knjige Otkrivenja. To poglavlje govori o Babilonu kao kurtizani kojoj su se došli pokloniti kraljevi zemlje. Kurtizana Babilon simbol je pluralističkoga društva. Kako je Babilon svrgnut Kristovim djelovanjem, kraljevi zemlje počinju neopisivo tugovati: „I trgovci zemaljski plaču nad njom i tuguju jer im trga nitko više ne kupuje: ni zlata, ni srebra, ni dragoga kamenja, ni biserja, ni tanana lana, ni grimiza, ni svile, ni skrleta: nit ikakva mirisava drveta, nit ikakva predmeta od slonove kosti, nit ikakva predmeta od skupocjena drveta, nit od mjedi, nit od željeza, nit od mramora; ni cimeta, ni balzama, ni miomirisa, ni pomasti, ni tamjana, ni vina, ni ulja, ni bijeloga brašna, ni pšenice; ni goveda, ni ovaca, ni konja, ni kočija, ni roblja nit ikoje žive duše. Voće za kojim ti duša žudjela pobježe od tebe, sav raskoš i sjaj propade ti – ne, nema ga više!“ Trgovci što svim tim trgovahu, što ih ona obogati, izdaleka će stajati, prestrašeni mukama njezinim, plakat će i tugovati: „Jao, jao, grade veliki, odjeveni nekoć u lan tanan i grimiz i skrlet, nakićeni zlatom i dragim kamenjem i biserjem! U tren oka opustje toliko bogatstvo!“ (Otk 18,11-17).

Ovaj ulomak je za Petersona izričaj dezorijentiranosti pluralističkoga svijeta, „metafizičkoga pluralizma“, u kojemu nema krajnjega uporišta, u kojemu zapravo vlada kapitalizam i međunarodne kompanije. Jer, kako smo mogli pročitati u tekstu, upravo su „trgovci“ oni koji se tuže nakon pada Babilona. „Trgovci“ najbolje mogu vladati gdje je društvo dezorijentirano, fluidno, gdje nema krajnjih vrednota i uporišta. Peterson tvrdi da je takvo moderno doba, u kojemu vlada dezorijentirani pluralizam, neka vrsta gnoze. Naime, radi se o tomu da

gnoza predstavlja općenita čovjeka, dakle čovjeka bez spola, običaja, povijesti, kulture, bez vrednota. Taj bespolni, nepovijesni ogoljeni „općeniti čovjek“ za Petersona nastaje tamo gdje vlada nejednakost. Naime, svi se gnostičari, a ovi današnji posebno, pozivaju na činjenicu nejednakosti u povijesti. Sebe potom predstavljaju kao velike branitelje jednakosti svih ljudi. Problem se pak za kršćane sastoji u tomu što ti gnostičari kane braniti jednakost svih ljudi u ime „općenitoga čovjeka“. Cilj je, dakle, da se nejednakost prevlada nepovijesnim, bespolnim, nenacionalnim „općenitim čovjekom“. No, taj gnostički pokušaj ukidanja nejednakosti u ime „općega čovjeka“ savršeno odgovara „trgovcima“, mi bismo rekli moćnicima ovoga svijeta. Zapravo, moćnici ovoga svijeta sami potiču i podržavaju tu gnostičku sliku svijeta jer tako mogu opet nesmetano vladati tim istim čovjekom, jer „oni traže prodajna mjesta za robu u cijelomu svijetu“.²³

Zato se tomu gnostičkom pokušaju treba suprotstaviti kršćanska vjera koja razumijeva čovjeka uvijek kao konkretnoga čovjeka. Taj konkretan, a ne „općeniti čovjek“ jest predmet Božje objave u Isusu Kristu. To je povijesni, grešni čovjek, ali čovjek koji se ne ukida u „općenitom čovjeku“, koji samoga sebe štuje te time uništava samoga sebe. Kršćanski čovjek sebe ne pronalazi u „općenitom čovjeku“, nego u Sinu Čovječjemu, tj. Isusu Kristu.²⁴ Uloga bi Crkve bila, dakle, kazivanje, navještaj takva čovjeka, ali takav navještaj koji će zahvaćati čovjeka u njegovoj duhovno-tjelesnoj dimenziji, suprotstavljajući se i danas svim gnostičkim vizijama, svim „trgovcima“ svijeta i čovjeka.

CHURCH-EMPIRE, NATION STATE AND A PLURALISTIC SOCIETY: THE ESSENCE OF ERIK PETERSEN'S THINKING

Summary

This article sets out to present an interpretation of the relationship between the Church and empires, nation states and pluralistic society in the thought of Erik Petersen. The first section briefly outlines Peterson's understanding of the Church. The second part analyzes his critical approach to the idea of empire. The Christian faith does not reject the idea of empire but is critical toward it. The third section considers the relationship between church and nation state. The author accepts Peterson's

²³ Erik PETERSON, „Monotheismus“, *Offenbarung des Johannes und politisch-theologische Texte*, 237. Nije teško ne uvidjeti kako se u današnjoj kulturi vodi žestoka bitka između kršćanske i gnostičke slike svijeta.

²⁴ Vidi: Erik PETERSON, „Was ist der Mensch“, *Theologische Traktate*, 133-139. Također dva članka: Erik PETERSON, „Die Frage nach dem Menschen I-II“, *Offenbarung des Johannes und politisch-theologische Texte*, 249-253.

negative evaluation of 19th century nation states, but argues that the idea of nation states still has and should have a positive role from the theological point of view. In fact, the nation state should be understood as being in opposition to all the ungodly empires of history. Of course, the Church should have a critical stance toward the idea of the nation state, because any nationalism is foreign to the Church. The final section describes Peterson's critical approach to today's "metaphysical pluralism", in the context of which the Church ought to play the role of resisting the Gnostic vision of "generic man".

Key words: *Erik Peterson, empire, nation state, pluralistic society, Church, gnosis.*

Translation: Darko Tomašević and Kevin Sullivan